

Rabszolgaság Brazíliában és Angolában

A brazíliai kiadó jóvoltából volt módunkban (e-book könyv formájában) hozzájutni ehhez a friss tanulmánykötethez, amely mellesleg kedves kollégánk, a Magyar László-kutató *Sebestyén Éva* egy figyelmet érdemlő tanulmányát is tartalmazza.

A tanulmánykötet zömében a brazíliai rabszolgaság XVII–XIX. századi jelenségeköréből meríti témáit.

A kötet *Governar escravos* (Rabszolgatartás) című részének első tanulmánya (*Roberto Guedes: Senhoras pretas forras, seus escravos negros, seus forros mulatos e parentes sem qualidades de cor: uma história de racismo ou de escravidão? – Rio de Janeiro no limiar do século XVIII / Felszabadított fekete nők bosszúja, néger rabszolgáik, felszabadított mulattjaik és rokonaik a børszínre tekintet nélkül, a rasszizmus vagy a rabszolgaság története? – Rio de Janeiro a XVIII. század küszöbén*) például lényegében a feketeség értelmét kutatja, miközben azt taglalja – konkrét esetek elemzésével –, hogy ugyan a testszín meghatározó, és a feketeség utóbb az egykori portugál Brazíliában szinte azonosul a rabszolgaság kifejezéssel, a felszabadítással, a mulatt állapottal, mégis volt némi lehetőség kilépni a teljes elítéltség állapotából. Mint a mottóként alkalmazott kiemelt bevezetőben írja: a sokfajtság országában a faji koncepció nélküliség lenne a lényeg. Ha nem faji társadalmat akarunk, ez nem faji kérdés, hanem a gondolkodásmód kérdése.

A következő tanulmányban (*Testemunhos da mente: elites e seus escravos em testamentos – Fundo da Baía do Rio de Janeiro, 1790–1830 / Az értelem tanúságtétele: az elit és rabszolgáik a végrendeletekben – Bahia terület, Rio de Janeiro, 1790–1830*) a szerző, *Ana Paula Souza Rodrigues Machado* végrendeletek alapján törekszik

felderíteni a XVIII–XIX. századforduló idejéből a brazíliai rabszolgák helyzetét, számát, eloszlását. Másrészt éppen e testamentumok alapján tárja fel azt a változó viselkedésmódot, amely egyrészt a keresztény gondolat, másrészt a születőben lévő abolícionizmus nyomán támadt az akkori portugál tulajdonosok körében.

Márcio de Sousa Soares tanulmányában (Angolas e crioulos na planície açucareira dos Campos dos Goytacazes – 1698–1830 / Angolaiak és kreolok a Goytacazes-birtok cukornádültetvényein – 1698–1830) az előzőnél nagyobb időintervallumra kitekintve vizsgálja a rabszolgaság klasszikus és a mezei munkára koncentráló formáját, kitekintve a rabszolgaság változó nagyságrendjére is. *Maria Lemke* elemzésének (Nem só de tratos ilícitos se forma uma família no sertão dos Guayazes. Os Gomes de Oliveira diante da pia batismal: sertão dos Guayazes, c. 1740–1840 / Nemcsak tiltott ügyletek formálnak egy családot. Oliviera de Gomers a keresztelőmedencénél, 1740–1840) középpontjában rabszolgaság, szabadság, családi kapcsolatok, keresztény szabályok, rabszolgák és fehér uraik valóságos viszonya áll egyfajta esettanulmány formájában. Ismeretes, hogy mára gazdag publikált anyagot szolgáltatnak számunkra a rabszolga-írók művei. Nielson Rosa Bezerra e Moisés Peixoto ugyan nem irodalmi, de rabszolgáktól származó írásos dokumentumok tényanyagával igyekeznek szembenézni (*Gracia Maria da Conceição Magalhães e Rosa Maria da Silva: os testamentos como documentos autobiográficos de africanos na diáspora / ...a végrendeletek mint a diaszpórában élő afrikai rabszolgák önéletrajzai*).

A kötet *Alta governação e escravidão, religiosidade e alforria, religião e liberdade* (A hatalom és a rabszolgaság, vallásosság és felszabadítás, vallás és szabadság) című következő részében legelőbb *Denise Vieira Demetrio* tanulmányában (Artur de Sá e Menezes: governador e senhor de escravos. Rio de Janeiro, século XVII / kormányzó és rabszolgatartó úr, Rio de Janeiro, XVII. század) egy korai időkben élt kormányzó és családja kereszténységgel, térítéssel is átszótt gazdálkodási tevékenysége kapcsán az egykori tulajdonviszonyok, adás-vevés, öröklés és a közben össze-vissza vetődő rabszolgák sorsára derül fény.

Silvana Godoy munkájában (Alforrias de forros indígenas: pelo amor de Deus e por descargo da consciência – São Paulo, século XVII / A felszabadításra szánt bennszülöttek felszabadításai: Isten szeretetéért és a lelkiismeret mentesítése érdekében – São Paulo-ban a XVII. században) ugyancsak korabeli dokumentumok és végrendeletek alapján a bennszülött indiánok rabszolgaságát és felszabadítását igyekeznek nyomon követni, bár elemzései során a fekete rabszolgák is felbukkannak.

Ítalo Domingos Santirocchi és *Manoel de Jesus Barros Martins* tanulmányukban („Quanto ao serviço dos escravos, eu os dispenso”: D. Antônio Ferreira Viçoso, bispo ultramontano e antiescravista – século XIX / „Ami a rabszolgák szolgálatát illeti, elengedem”: D. Antônio Ferreira Viçoso, ultramontán és rabszolgaságellenes püspök – XIX. század) viszont már az abolícionizmus évtizedeiben járnak, amikor az idézett püspök előremutató tevékenységét, magatartásmódját és állásfoglalását elemzik, bevezetőként kitérve a korabeli és Róma központú egyház és szakértői vélemény nyilvánításaira. Nem csekély mértékben idézve a kor jelentős francia abolícionistáját, Henri Gregoire abbét (1750–1831), pap-politikust, aki mellesleg végigélte a francia forradalom, majd Napóleon, végül a restauráció évtizedeit is, miközben nevezetes könyvében (lásd: *De la littérature des nègres, ou recherches sur leurs facultés intellectuelles, leurs qualités morales et leur littérature*, Paris, 1808) közreadott minden olyan akkoriban hozzáférhető adatot, amely az afrikaiak fehérrel egyenlő képességeit és produkcióját igazolja.

A könyv utolsó *Escravidão, diplomacia, guerra e textos* (Rabszolgasorba döntés, diplomácia, háború és szövegek) című részében Brazíliából átlépünk Afrikába.

Elsőként *Flávia Maria de Carvalho* egy olyan témát választ, amely a magyar kutatókat is foglalkoztatta (Torday Emil, Ecsedy Csaba, Krizsán László, Sebestyén Éva). A kongói és főleg angolai illetőségű jagák (dzsagák) és a Kassanje törzsi királyság története (Uma saga no sertão africano: o jaga de Cassange e a diplomacia comercial portuguesa no final do século XVIII / Saga az afrikai hát-

országban: a Kassanje-i jagák és a portugál kereskedelmi diplomácia a XVIII. század végén) mindmáig áttekinthetetlen, mivel e csoport (etnikum?) először 1570-ben, mint rablóbanda bukkan fel, majd a Matamba államot alapító Nzinga királyné határai közé sodródnak, de a Magyar László által leírt Bié-i ovimbundu királyság lakói is tőlük származtatják magukat. Kasanje ugyancsak a dzsagák törzsi királyságának tekinthető, és fennállása igen régi időkre néz vissza (lásd: *Jan Vansina: The Foundation of the Kingdom of Kasanje*, 1963, *Journal of African History*, Vol. 4, No. 3, 355-374. old.) A braziliai szerző tanulmánya feltárja azokat a nehézségeket, amelyeket a portugálok az igen harcias dzsagákkal való kapcsolatteremtési kísérleteik közben megéltek. Mint az elemzésekből kiderül, ezekben az évtizedekben csak formálisan vazallusai a portugáloknak, és a kereskedelemre vonatkozóan területi monopóliummal rendelkeztek.

Ariane Carvalho tanulmányában (“E carrega de cativos os vencedores”: guerra e escravização no reino de Angola – 1749-1772 / „Fogyokat szállítanak a győztesek”: háború és rabszolgaság az angolai királyságban – 1749–1772) az Angolából Brazíliába irányuló rabszolga-kereskedelemtől nyújt új ismereteket. *Ingrid Silva de Oliveira Leite* ugyancsak e témakörből merítette írása témáját (Tráfico e escravidão em Elias Alexandre da Silva Correça – Angola, século XVIII / Forgalmazás és rabszolgotartás Elias Alexandre da Silva Correça írásaiban, Angola, XVIII. század).

A kötet zárásául kapjuk *Sebestyén Éva* tanulmányát (Escravidão, escravidão e fugas na vida e obra do viajante-explorador húngaro László Magyar – Angola, meados do século XIX / Rabszolgaság, rabszolgotartás és menekülések a magyar utazó-felfedező Magyar László életében és művében Angolában a XIX. század közepén). E munkának a jelentősége abban áll, hogy szinte elsőként igyekszik összefoglalni idegen nyelven azokat az afrikai rabszolgaságról csak Magyar Lászlótól nyerhető egyedülálló ismereteket, amelyeket a nemzetközi kutatás hazánkfia műveinek angol nyelvű kiadása híján mindmáig nem volt képes hasznosítani, bár néhányan német nyelvtudás birtokában (lásd pl.: Jan Vansina vagy David Birmingham) ismerik és műveikben idézik Magyar László helyzetjelentéseit. Sebestyén

egyébként több vonatkozásban is kitér Magyar életútjának súlyos nehézségeire és tragikus halálra.

Összegzőképpen azt állapíthatjuk meg, hogy bár a kötet direkt etnológiai tanulságokat (néhány kivételtől eltekintve, lásd a dzsagákkal vagy a Magyar Lászlóval foglalkozó dolgozatokat) nem tartalmaz. Azonban azért, mivel a szerzők a rabszolgaságra, az afrikai és a dél-amerikai történelem művelődéstörténetileg és hagyományos kultúra szempontjából is jelentős adalékokat felvonultató korszakának sokoldalú feltárására törekszenek, így az etnológusok figyelmét is megérdemlik.

Denise Vieira Demetrio, Ítalo Santirocchi, Roberto Guedes (organização): *Doze capítulos sobre escravizar gente e governar escravos: (Brasil e Angola – séculos XVII–XIX)* [Tanulmányok rabszolgákról és rabszolgatartókról (Brazília és Angola, XVII–XIX. század)], 2018, Rio de Janeiro, Mauad Editora, 344 o.

Biernaczky Szilárd